

REFERENCES

- Genkin, A. (1991) Posyilki iz Germanii [Parcels from Germany] // *Krasnoe znamya*, 17 yanvarya.
- Genkin, A. (1991) Pomosch druzey iz TSELLendorfa [Help from Cellendorf friends] // *Krasnoe znamya*, 21 iyunya.
- Glushko, N. (1990) Nyurnberg–Xarkiv [Nuremberg–Kharkiv] // *Socialisty`chna Xarkivshhy`na*, 5 grudnya.
- Ditkovskaya, S. (2016) Napravleniya i formy raboty Ukrainskogo obshchestva druzhby s inostrannymi studentami (1959–1991) [Directions and forms of work of the Ukrainian society of friendship with foreign students (1959–1991)] *Istoricheskaya i social'no – obrazovatel'naya mysl'*. T.8. №1-2. URL: www.hist-edu.ru > hist > issue
- Drujbe krepnut. (1968) V Harkove stozdano Gorodskoe otdelenie Obschestva drujbyi SSSR – GDR [Friendship grows stronger. The City Branch of the USSR Friendship Society - G was established in Kharkov] // *Krasnoe znamya*, 7 aprelya.
- Druzhboyu ob'yednani (1992): 295 pervy`nny`x organizacij ob'yednalo Xarkivs`ke oblasne viddilennya Ukrayins`kogo tovary`stva druzhby` i kul`turny`x zv'yazkiv z zarubizhny`my` krayinamy` [United by friendship: 295 primary organizations united by Kharkiv regional branch of the Ukrainian Society of Friendship and Cultural Relations with Foreign Countries] // *Vecherniy Harkov*, 4 lyutogo.
- Zakon Ukrayiny` pro gumanitarnu dopomogu vid 1999 r. [Law of Ukraine on Humanitarian Aid 1999] URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1192-14#Text>
- Zelenina, V. (1990) Novosele v Dome Drujbyi [Housewarming in the House of Friendship] // *Krasnoe znamya*, 29 marta.
- Interviu zapysane I.S. Martynovoiu 07.07.2020 r. ta 12.07.2020 r. vid Liny Dmytrivny Maievskoi (1937 r.n.). Rozmovy tryvaly po 60 khvylyn. [The interview was recorded by I.S. Martynova on July 7, 2020 and July 12, 2020 from Lina Dmytrivna Maevska (born in 1937). The conversations lasted 60 minutes.]
- «Karavan» pry`jshov na dopomogu (1992) [Caravan "came to the rescue"] // *Vecherniy Harkov*, 25 lyutogo.
- Marty`nova, I. (2020) «Organizovana druzhba»: stvorenniya i diyal`nist` Xarkivs`kogo tovary`stva druzhby` z Nimecz`koyu demokraty`chnoyu respublikoyu [«Organizovana druzhba»: stvorenniya i diyal`nist` Xarkivs`kogo tovary`stva druzhby` z Nimecz`koyu demokraty`chnoyu respublikoyu] / *Zbirny`k naukovy`x prac` «Istoriya ta geografiya» / Xark.nac.zh.ped.un-t im.G.S.Skovorody`*. Xarkiv: Kolegium, Vy`p. 57.
- Mayevs`ka L.D. Shhodenny`k 1993–2000 rr. (Rukopys).
- Nasha pomosch ne kaplya na raskalennom kamne» (1995) (beseda A. Kamenetskogo s Fritsem Korberom) [Our help is not a drop on a hot stone "(conversation between A. Kamenetsky and Fritz Kjorber)] // *Prospekt*, 23 maya.
- Nikolaenko, Z. (1991) Pobejdenyie jertvuyut pobeditelyam [The losers donate to the winners] // *Sloboda*, № 47.
- Partnerstva z mistamy` Ukrayiny` (nimecz`ki ta ukrayins`ki mista ta gromady` spil`no vy`stupayut` za stale majbutnye) [Partnerships with Ukrainian cities (German and Ukrainian cities and communities work together for a sustainable future)] // URL: <https://nevicke.org.ua/images/partnerstvo/2017/Dossier-UA-FINAL.pdf>
- Petrov, V. (1995) Sprechen Sie deutsch (o rabote Harkovskogo otdeleniya obschestva drujbyi Ukraina–Germaniya) [Do you speak German (about the work of the Kharkov branch of the Ukraine-Germany Friendship Society)] // *Sobyitie*, 2 marta.
- Prishla pomosch iz Germanii (1991) [Help came from Germany] // *Leninskaya smena*, № 7.
- Horunjaya, T. (2000) Partnerstvo, pererosshee v nejnuyu drujbu [A partnership that grew into an affectionate friendship] // *Panorama*, 26 maya.
- Majevskaja, L., Postojewa, M. (2007) The feeling of we in action (On the history of the aid convoys from Franconia). Charkiw. 64 pp.

УДК 908:94] (477.53)

DOI 10.34142/2313-2345.2020.58.20

Місостов Т.Ю.

кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
orcid.org/0000-0003-0595-7744

ДО ПИТАННЯ ІНІЦІАТИВИ ТА ВНЕСКУ ДЕРЖАВНИХ ІНСТИТУЦІЙ В ОРГАНІЗАЦІЮ ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧИХ ЗАХОДІВ НА ХАРКІВЩИНІ НАПРИКІНЦІ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

Стаття присвячена висвітленню окремих історико-краєзнавчих заходів на Харківщині наприкінці ХІХ – початку ХХ ст., які були реалізовані за ініціативи центральних державних наукових і культурних установ Російської імперії. Зокрема, аналізуються заходи, ініціаторами яких були Російська Академія наук, Імператорська Археологічна комісія, Московське Археологічне товариство, Петербурзька Академія мистецтв. Діяльність згаданих установ активно сприяла проведенню різноманітних місцевих історико-краєзнавчих досліджень, а також мала вагомий вплив на розвиток ар-

хеологічної, музейної та архівної справ на Харківщині. Тож автором зроблена спроба проаналізувати внесок дореволюційних державних інституцій у справу вивчення локальної історії нашого регіону.

Ключові слова: Російська Академія наук, Імператорська Археологічна комісія, Московське Археологічне товариство, Петербурзька Академія мистецтв, історико-краєзнавчі дослідження, археологія, музейна справа, архівна справа, історико-краєзнавчий рух.

The article is devoted to the coverage of certain historical and local lore events in the Kharkiv region in the late XIX - early XX centuries, which were implemented on the initiative of the central state scientific and cultural institutions of the Russian Empire. In particular, the events initiated by the Russian Academy of Sciences, the Imperial Archaeological Commission, the Moscow Archaeological Society, and the St. Petersburg Academy of Arts are analyzed. The activities of these institutions actively contributed to the conduct of various local historical and local lore studies, and also had a significant impact on the development of archaeological, museum and archival affairs in the Kharkiv region. Based on this, an attempt was made to analyze the contribution of pre-revolutionary state institutions to the study of the local history of our region. It was determined that the most priority areas of influence were, first of all, the development of archival and museum affairs in the province, as well as the implementation of archaeological and ethnographic research. Some contribution was also made to the initial formation of the local conservation movement. The author tries to objectively assess the positive and negative aspects of the influence of state institutions on the development of the historical and local lore movement in the Kharkiv province. In this perspective, it is determined that the historical and local lore activities of these government agencies were not regular and systematic. More often, these were isolated cases of the state's attention to the problem of studying the history of local antiquity.

Key words: Russian Academy of Sciences, Imperial Archaeological Commission, Moscow Archaeological Society, St. Petersburg Academy of Arts, historical and local lore research, archeology, museum business, archival business, historical and local lore movement.

Постановка проблеми. Широке розгортання історико-краєзнавчого руху є важливою складовою у національному відродженні та формуванні основних засад національного самовизначення. Будь-яке національно-патріотичне виховання стає неможливим без вивчення історії рідного краю. Успішна реалізація історико-краєзнавчих досліджень, а також організація заходів з вивчення та популяризації локальної історії залежить від багатьох стимулюючих факторів. Провідну роль серед таких факторів завжди відіграє політика держави у цьому напрямі та вплив державних інституцій на розвиток тих чи інших сфер історико-краєзнавчого руху. Тому, безумовно, вивчення досвіду краєзнавчого руху дореволюційного періоду є актуальним і корисним як для наукових кіл, так і широкого загалу сучасної української спільноти. Важливим також є визначення ролі та внеску державних царських інституцій в організації заходів краєзнавчого характеру на території Харківської губернії зазначеного періоду. Обрання періоду для дослідження не є випадковим, бо саме в кінці XIX – початку XX ст. на Харківщині відбувалося значне піднесення у розвитку місцевого історико-краєзнавчого руху. Створення

окремих історико-краєзнавчих осередків, організація дослідницьких експедицій, проведення наукових форумів з вивчення локальної історії – усе це відіграло неабияку позитивну роль у розгортанні історико-краєзнавчого руху на Харківщині. Як наслідок, у регіоні був започаткований процес розвитку археологічної, музейної, архівної та інших справ, спрямованих на висвітлення та збереження місцевої історії. Не останню роль у цих процесах відігравали саме центральні державні наукові та культурні заклади, внесок яких недостатньо проаналізований в наукових працях. Тому, саме окремому вивченню та аналізу ролі державних інституцій в історико-краєзнавчому розвитку Харківської губернії, і присвячене дане дослідження.

Аналіз актуальних досліджень. Тема вивчення різних аспектів розвитку історичного краєзнавства в Харківській губернії досліджуваного періоду, неодноразово пригортає увагу дослідників. Історіографія даної проблеми містить, в основному, певний об'єм інформації стосовно історико-краєзнавчої роботи окремих наукових та культурних осередків, діяльності вчених та краєзнавців-аматорів у напрямку вивчення місцевої історії, організації та проведення

історико-краєзнавчих заходів, наукових форумів і зібрань, тощо. Такі та інші питання були висвітлені у працях Д. І. Багалія з М. Ф. Сумцовим і В. П. Бузескулом [Багалій 1906: 303], О. Кашаби [Кашаба 2009: 23-29], М. Красикова [Красиков 1995: 14], В. К. Міхеєва з С. М. Куделко [Міхеєв 1997: 13], Є. К. Редина [Редін 1904: 63; 56] та інших. Утім, питання ролі центральних державних інституцій у розвитку історико-краєзнавчого руху на Харківщині не стало предметом наукового аналізу й окремого дослідження. Внесок даних закладів в організацію та проведення історико-краєзнавчих заходів, їх роль в реалізації досліджень з вивчення місцевої історії, визначення характеру системності даної діяльності – все це потребує окремого вивчення, тим самим й викликало авторський інтерес до дослідження цієї проблеми.

Мета статті – здійснити комплексний аналіз історико-краєзнавчих заходів в Харківській губернії кінця XIX – початку XX століття, які були проведені за ініціативою та при безпосередній участі центральних державних наукових та культурних закладів. Визначити характер та системність внеску державних інституцій у вивчення локальної історії Харківщини, а також проаналізувати, в цілому, їх роль у розгортанні регіонального історико-краєзнавчого руху.

Наукова новизна полягає в тому, що автором, на основі значної бази архівних джерел, зроблено спробу комплексно проаналізувати роль держави та її політики у справі вивчення та збереження історії дореволюційної Харківщини. Досліджуючи окремі напрями краєзнавчої роботи в регіоні в дореволюційний період, а також проаналізувавши низку історико-краєзнавчих заходів, організованих та проведених завдяки ініціативі та підтримці центральних державних науково-культурних закладів, автором було визначено внесок і роль державних інституцій у розвиток історичного краєзнавства в Харківській губернії кінця XIX - початку XX століть. При цьому, в ході дослідження було опрацьовано та введено до наукового обігу певну кількість мало відомих документів з даної проблематики, знайдених в Державному архіві Харківської

області та Центральному державному історичному архіві України.

Виклад основного матеріалу. Реформи другої половини XIX століття в Російській імперії привели до певних позитивних змін у багатьох сферах життєдіяльності тогочасного суспільства. Українські землі, які були в складі імперії, також відчули певний «вітер змін», який пронісся теренами царської держави. І хоча про корінний перелом у внутрішній державній політиці стосовно багатьох напрямів життя говорити ще було зарано, все ж такі поступові зрушення відчувались. Створення земств та розгортання ними активної діяльності в багатьох напрямках було важливим стимулюючим фактором активізації участі громадськості в житті країни. З іншого боку, деякі новостворені та реформовані старі державні інституції також поступово переходили на новий ступінь в своїй діяльності. Це, безумовно, сприяло розвитку різних сфер життя. Відчутно це було також і в культурній та науковій сфері. Як наслідок, значно активізувався й розвиток історико-краєзнавчого руху в регіонах.

Наприкінці XIX – початку XX ст. на Харківщині також відбувалося достатньо активне розгортання історико-краєзнавчого вивчення регіону. Далеко не останню роль у цьому процесі відігравали центральні державні установи й заклади. Серед подібних державних інституцій найбільш помітною у цьому ракурсі була Імператорська Археологічна комісія. Заснована вона була у 1859 р. при Міністерстві Імператорського двора, з метою організації та систематизації археологічних досліджень в Російській імперії. Це був провідний науковий центр російської дореволюційної археології [БСЭ 1970: 282]. Саме завдяки ініціативі та сприянню цього закладу, в Харківській губернії в кінці XIX - початку XX століть були здійснені численні археологічні дослідження, які виявили велику кількість цінних, насамперед у науковому значенні, залишків минулої давнини. Висока результативність археологічних досліджень, згодом, дала можливість провести в Харкові у 1902 році масштабний науковий форум загальнодержавного значення, а саме XII археологічний з'їзд.

Треба відзначити, що саме Археологічна комісія надавала дозвіл щодо здійснення всіх археологічних розкопок в регіонах Російської імперії. Без цього дозволу будь-яке археологічне обстеження території було заборонено. Тому, безумовно, археологічне вивчення Харківської губернії, насамперед, залежало від сприяння цьому з боку Імператорської Археологічної комісії. Таким чином, більшість археологічних досліджень на Харківщині було здійснено завдяки увазі до регіону з боку Археологічної комісії. Зокрема, й знакове відкриття та дослідження на початку ХХ століття відомої Салтівської археологічної культури. Відкриття даної археологічної культури не можна вважати повністю випадковим. Справа в тому, починаючи з 1900-го року в Харківській губернії почав діяти Попередній комітет по улаштуванню ХІІ археологічного з'їзду, який мав офіційний дозвіл від Імператорської Археологічної комісії на проведення археологічних досліджень в регіоні. Завдяки діяльності цього комітету, в рамках підготовки до ХІІ археологічного з'їзду, в Харківській губернії, протягом кількох років, було здійснено низку археологічних досліджень. Результатом такого системного археологічного обстеження регіону була карта археологічних пам'яток в Харківській губернії, яка була розроблена і представлена науковій спільноті відомим харківським вченим-істориком Д. І. Багалієм. Втім, найбільш вагомий результат був отриманий місцевим вчителем В.А. Бабенко, який, отримавши офіційний дозвіл на проведення розкопок, у 1903 р. провів археологічну розвідку Салтівського могильника і відкрив цілий пласт невідомої до того часу Салтівської археологічної культури [Об археологических находках в Харьковской губернии 1903: 2-4].

Окрім результатів запланованих археологічних обстежень, до Археологічної комісії щорічно надходили відомості щодо археологічних пам'яток, знайдених місцевими жителями під час сільськогосподарських робіт. Слід також зазначити, селян, які здавали найбільш рідкісні та цінні знахідки, комісія заохочувала грошовою нагородою [Об археологических находках в губернии 1907: 9].

Увага Археологічної комісії до археологічного обстеження окремої губернії залежала, насамперед, від кількості випадків знаходження археологічних пам'яток, а також від рівня розвитку місцевих наукових осередків та наявності в регіоні фахівців з цієї справи. У будь-якому випадку, дозвіл на проведення розкопок Імператорська Археологічна комісія надавала в тому разі, коли археологічні дослідження мали бути проведені на високому професійному рівні. Всі інші розкопки вважалися незаконними і були заборонені на державному рівні.

Цілком логічним був той факт, що Історико-філологічне товариство при Харківському університеті отримало дозвіл Імператорської Археологічної комісії проводити археологічні розкопки «на землях державних, що належать до різних установ і громадських в межах Харківської губернії» [Об археологических находках в губернии 1904:1]. ХІФТ було саме тим регіональним науковим осередком, який мав у своєму складі високопрофесійних досвідчених фахівців з історичних дисциплін, та забезпечував, при необхідності, високий рівень археологічних досліджень в губернії. Крім цього, на початку ХХ століття в Харківській губернії в результаті, як професійних розкопок, так і випадкових знахідок, був накопичений значний об'єм знайдених археологічних пам'яток, про що свідчать звіти до Археологічної комісії за 1901–1908 рр. [Об археологических находках в губернии 1904: 5, 20; Об археологических находках в Харьковской губернии 1903:1, 7, 22; Об археологических находках в губернии 1907: 8; Об археологических находках в Харьковской губернии 1901: 1, 12, 14; Об археологических находках в Харьковской губернии 1902: 4, 9, 18; Переписка с Археологической комиссией о найденных кладах 1908: 1].

Треба зазначити, дозвіл на проведення регіональних археологічних досліджень надавала не тільки Імператорська Археологічна комісія. Таку ж компетенцію мало й Московське Археологічне товариство. Крім цього, це товариство займалося організацією та проведенням всеросійських археологічних з'їздів, а попередньо виступало головним офіційним ініціатором

археологічного обстеження окремих регіонів та губерній. Вибір губерній для вивчення був зумовлений, насамперед, наявністю достатньої кількості місцевих археологічних матеріалів а також високим рівнем дослідницької роботи в цій сфері місцевих науковців. Таким чином, обрання Харківської губернії для археологічного обстеження з подальшим проведенням чергового XII археологічного з'їзду в Харкові було цілком логічним та закономірним.

В кінці XIX – на початку XX ст. Харківським історико-філологічним товариством було здійснено низку археологічних експедицій по районам Харківщини, результатом яких був значний обсяг знайденого дослідницького матеріалу для вивчення. Враховуючи важливість оприлюднення та введення до наукового обігу результатів археологічних досліджень харківських вчених, а також задовольняючи бажання наукової спільноти Харківщини, Московським Археологічним товариством було обрано саме місто Харків, як місце проведення у 1902 р. XII Всеросійського археологічного з'їзду. Крім цього, за ініціативою та клопотанням Московського Археологічного товариства, Міністерство шляхів сполучення надало можливість пільгового провозу по російським залізницям колекцій археологічних експонатів до виставки на з'їзді [Южный край 1902: №7271].

Участь Московського Археологічного товариства також простежується і в інших напрямках розвитку історико-краєзнавчого вивчення Харківщини. Так, необхідно визначити внесок цього товариства у розвиток архівної справи в Харківській губернії. Археологічне товариство регулярно надсило до губернських статистичних комітетів запити стосовно місцевих архівів, проявляло ініціативу у справі пошуку та збереження рідкісних та цінних архівних документів. Це певною мірою стимулювало розвиток архівних досліджень в районах Харківської губернії. Крім того, це мало важливе значення для набуття заходам з розвитку місцевої архівної справи системного характеру та статусу державного рівня. Так, в 1900 р. до Харківського губернського статистичного комітету надійшов запит Імператорського Московського археологічного

товариства щодо якісного стану архівів в Харківській губернії [Официальные документы по учреждению ученых архивных комиссий и Губернских исторических архивов 1900: 2]. Анкета складалася з 24 пунктів, в яких були питання щодо назв архівів, їхнього місцезнаходження, особистого складу співробітників, засобів зберігання архівних справ, форм та стану рукописів, кількості документів тощо [Сведения об архивах учреждений Харьковской губернии 1903: 2-4]. Інформація, яка була прислана на цей запит з різних повітів Харківської губернії, містила значний матеріал для вивчення архівної справи у губернії.

Вагомий внесок у розвиток архівної справи на Харківщині був зроблений також й Російською Академією наук. Зокрема, саме цей державний заклад відіграв провідну роль у створенні губернських архівних комісій і систематизації місцевих історичних архівів. Так, в 1884 р. Академією наук було направлено до Міністра внутрішніх справ проект положення щодо губернських архівних комісій і регіональних історичних архівів. В даному проекті були розроблена певна система щодо напрямів майбутньої діяльності новостворених архівних комісій, їхнього складу, прав та обов'язків членів комісій, витрат та фінансування, а також інші важливі організаційні питання [Официальные документы по учреждению ученых архивных комиссий и Губернских исторических архивов 1884: 1].

Утім, незважаючи на важливість цього питання, реалізація ідеї створення професійних архівних комісій в українських губерніях Російської імперії відбувалася дуже повільними темпами. Зокрема, на Харківщині губернська архівна комісія була створена лише в 1915 р. Однак саме після заснування цього наукового осередку робота щодо збирання, вивчення та зберігання архівних матеріалів в Харківській губернії набула системного характеру. Це, безумовно, було вагомим позитивним явищем у розвитку місцевого історико-краєзнавчого руху.

Завдяки ініціативі Російській Академії наук, в Харківській губернії було здійснено низку окремих досліджень, пов'язаних з вивченням історії місцевого краю. І, хоча більшість історико-краєзнавчих досліджень

на Харківщині здійснювали місцеві науковці та краєзнавці-аматори. втім, Академія наук також, в окремих випадках, мала пряме відношення до цього процесу. Зокрема, інколи, за ініціативою Академії, до Харківської губернії направлялись окремі науковці, які проводили етнографічне обстеження Слобожанського краю. Так, в 1915 р., за направленням Академії наук до Лебединського повіту Харківської губернії був відряджений відомий дослідник-етнографа, професора Петроградського університету П.І.Зайцева. Під час цієї локальної етнографічної експедиції, професор П.І.Зайцев здійснив низку цікавих досліджень з вивчення «місцевого колориту», зокрема, здійснював етнографічні спостереження, опитував місцевих знавців фольклору, записував легенди, пісні, оповідання та інші фрагменти народної творчості, робив діалектологічні дослідження тощо [Свидетельство П.И.Зайцева выданное Императорской Академией наук 1915: 1].

Свій внесок у розвиток історичного краєзнавства на Харківщині, зокрема, розвиток музейної справи в регіоні, внесла також Петербурзька Академія мистецтв. Саме цей заклад активно ініціював створення в губерніях Російської імперії музеїв з художнім та історико-краєзнавчим, за своїм характером, напрямом експозицій та зібранням колекцій. В Академії була створена спеціальна фахова комісія, яка розробила основні положення щодо організації та розвитку діяльності подібних музеїв. Свої рекомендації та пропозиції Комісія висвітлювала в офіційних листах та запитах, що надсилались до міських та губернських адміністрацій. В 1882 р. офіційний лист Комісії надійшов до Харківського міського голови. Це слугувало певним своєрідним поштовок для місцевих офіційних кіл і громадської спільноти краю до більш тісного співробітництва у справі створення в Харкові відповідних музеїв. Як результат, в 1886 р. в Харкові було засновано подібний музей, який отримав назву Художньо-промисловий музей [Дело Харьк. Гор. Управы 1882: 35, 125].

Таким чином, подібні заходи таких державних інституцій, як Імператорська Археологічна комісія, Московське Археологічне товариство, Імператорська Академія наук та Петербурзька Академія мистецтв, безумовно, сприяли розвитку таких важливих напрямів історико-краєзнавчого руху на Харківщині, як археологічне вивчення краю, архівна і музейна справа, етнографічні дослідницькі розвідки в губернії тощо. В той же час, у багатьох випадках, внесок цих загальнодержавних установ у розвиток історичного краєзнавства в Харківській губернії мав більш теоретичний та адміністративний, ніж практичний характер

Здійснення безпосередньої історико-краєзнавчої роботи в більшості регіонів залежало як від місцевих губернських структур, так і від активності та ініціативи місцевої наукової спільноти та широких кіл громадськості.

У Харківській губернії загальнодержавні розпорядження стосовно збору й обробки інформації по вивченню місцевого краю безпосередньо виконував Губернській статистичний комітет. Відомості, які були зібрані комітетом по повітах губернії містили значний обсяг історико-краєзнавчої інформації, що, безумовно, було важливим базовим матеріалом для досліджень з місцевої локальної історії. Так, протягом 80-х років XIX ст. Московське Археологічне товариство надсилало до губернських адміністрацій офіційні запити стосовно наявності та кількості в губерніях пам'ятників давнини. Збір та обробку відповідної інформації було доручено виконати місцевим губернським статистичним комітетам. В Харківській губернії у 1883 році губернським статистичним комітетом були видані розпорядження по всім місцевим повітам надіслати звіти про наявність і стан збереження різних пам'ятників старовини, наприклад, «кам'яних баб» [Переписка и сведения об имеющихся в Харьковской губернии памятниках древности 1883: 5].

Завдяки цим розпорядженням, в Харківській губернії було проведено системне обстеження всіх повітів на предмет виявлення таких залишків місцевої давнини, як «кам'яні баби» За результатами обстеження був складений детальний реєстр, який містив інформацію стосовно кількості та місцезнаходження подібних пам'ятників історії в Харківській губернії. Так, в Бурлу-

цькій волості було знайдено 2 «кам'яні баби», Грановській – 1, Карасовській – 2, Колядовській – 1, Куп'янській – 1, Ново-Борисоглібській – 2, Ново-Глухівській – 6, Огульчанській – 2, Олексіївській – 1, Отрадевській – 1, Охочевській – 1, Роганській – 1, Старовірівській – 1, Старо-Мерчанській – 3, Терновській – 2, Шебелинській – 1, у селі Василівка – 1, у селі Каплунівка – 6, у слободі Савинці – 1, Ізюмському повіті – 51 [Переписка и сведения об имеющихся в Харьковской губернии памятниках древности 1883: 1-50].

У 1914 р. Харківським губернським статистичним комітетом було видано розпорядження стосовно зібрання інформації про давні погребі, підземні кладі, печери та ін. Для систематизації та упорядкування даних, комітетом були розроблені спеціальні анкети, які містили перелік запитань щодо існування на території окремого повіту народних легенд та оповідань про давні погребі, льохи, підземні ходи, печери, розбійницькі кладі та криниці; існування залишків чи руїн давніх укріплень у вигляді валів, ровів та стін; випадків просідання і провалів ґрунту і т. ін. [Переписка и сведения о старинных погребях 1914: 4].

Треба зазначити, що саме такі заходи сприяли не тільки вивченню та систематизації старовинних пам'яток Харківській губернії, а також значно підвищували рівень популяризації краєзнавчого вивчення даного регіону. Подібне детальне обслідування стану історичних пам'яток, а також виявлення та дослідження нових стародавніх раритетів, слугувало основою для організації та подальшого розгортання пам'яткоохоронної роботи. Однак, треба визначити, історико-краєзнавчі заходи Харківського губернського статистичного комітету не були регулярними і не мали системного характеру. Це, безумовно, заважало більш широкому розгортанню можливого потенціалу цього державного закладу у справі вивчення історії місцевого краю.

Губернські структури Харківщини відігравали також чималу роль й у розвитку інших напрямів місцевого історико-краєзнавчого руху. Так, важливий внесок у розвиток архівної справи в Харківській губернії було зроблено Харківською губерн-

ською вченою архівною комісією. Втім, архівна комісія була вузько спеціалізована у своїй діяльності і займалась виключно археографічними дослідженнями. Крім цього, проіснувавши всього декілька років, а саме до 1919 р., Харківська вчена архівна комісія так і не змогла оформитись у впливовий центр з широким спектром напрямків історико-краєзнавчих досліджень місцевого краю.

Найбільш універсальним та різноплановим у своїх напрямках історико-краєзнавчої роботи в губернії, безумовно, був інший визначний науковий центр Слобожанщини – Харківській Імператорський університет. Завдяки плідній дослідницькій діяльності цілої плеяди відомих вчених, що працювали у цьому закладі, Харківський університет був одним з авторитетніших центрів розвитку науки, як на Лівобережжі, так і в цілому в Російській імперії. У розвитку історико-краєзнавчого вивчення Харківщини цей заклад відігравав виняткову роль. Саме при університеті, починаючи з 1877 р., діяло Харківське історико-філологічне товариство – основний осередок історико-краєзнавчих досліджень на Харківщині [Редин 1904].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, вивчений фактичний матеріал переконливо свідчить, що реалізація окремих заходів історико-краєзнавчого характеру в Харківській губернії була здійснена повністю або частково завдяки ініціативі загальнодержавних і губернських державних установ. Таким чином, можна стверджувати про певний позитивний внесок окремих державних інституцій у розвиток історичного краєзнавства на Харківщині. Серед пріоритетних сфер впливу були, насамперед, архівна і музейна справи в губернії, а також реалізація археологічних, етнографічних та інших досліджень. Певний внесок було зроблено також у початковий етап формування місцевого пам'яткоохоронного руху.

Втім, треба зазначити, що подібні заходи з дослідження історії місцевого краю проводились цими державними установами нерегулярно і не були системними. Частіше, організація та проведення цих заходів мало характер окремих випадків прояву

уваги держави до проблеми вивчення історії місцевої давнини. Але, не дивлячись на це, історико-краєзнавча діяльність таких державних інституцій, як Імператорська Академія наук, Імператорська Археологічна комісія, Московське Археологічне товариство, Петербурзька Академія мистецтв, Харківський губернський статистичний комітет та губернська вчена архівна комісія, мала

важливе позитивне значення для розгортання історико-краєзнавчого руху на Харківщині. Виступаючи в ролі ініціаторів організації та проведення досліджень з вивчення історії місцевого краю, державні інституції, тим самим відігравали позитивну роль у становленні та розвитку того чи іншого напрямку в харківському історико-краєзнавчому русі.

ЛІТЕРАТУРА

Багалеї Д.І., Сумцов Н.Ф., Бузескул В.П. Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805-1905) / Д.И. Багалеї, Н.Ф. Сумцов, В.П. Бузескул // Харьков: Изд-во университета, 1906. 303 с.

Большая Советская Энциклопедия. // М. "Советская Энциклопедия". 1970. Т. 2. С. 282;

Голубко В., Качараба С., Середяк А. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник. / В. Голубко, С. Качараба, А. Середяк // Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2005. 130 с.

Дело Харьк. Гор. Управы 1882 г. об открытии Музея изящных искусств в гор. Харькове. // Державний архів Харківської області. ф. 45, оп. 1, спр. 965.

Кашаба О. Історико-краєзнавчі дослідження в Харківському університеті (кін. ХІХ – поч. ХХ ст.) / О. Кашаба // Краєзнавство. 2009. № 1-2. С. 23-29.

Красиков М. З історії вивчення Слобожанщини / М. Красиков // Краєзнавство. Літопис українських краєзнавців // Річник VII. К., 1995. № 1-4. С. 14

Міхєєв В.К., Куделко С.М. Про розвиток історичного краєзнавства у Харківському університеті / В.К. Міхєєв, С.М. Куделко // VIII Всеукраїнська наукова конференція – Історичне краєзнавство і культура // Харків : Рідний край, 1997. Ч.1. С.13.

Об археологических находках в губернии и переписка с Археологической комиссией 1907 г. // Державний архів Харківської області. ф. 3, оп. 283, спр. 861.

Об археологических находках в губернии и о производстве раскопок. 31 мая 1904 г. // Державний архів Харківської області. ф. 3, оп. 283, спр. 582.

Об археологических находках в Харьковской губернии 1903 г. // Державний архів Харківської області. ф. 3, оп. 283, спр. 377.

Об археологических находках в Харьковской губернии 1901 г. // Державний архів Харківської області. ф. 3, оп. 283, спр. 150.

Об археологических находках в Харьковской губернии 1902 г. // Державний архів Харківської області. ф. 3, оп. 283, спр. 241.

Официальные документы по учреждению ученых архивных комиссий и Губернских исторических архивов. 1900 г. // Центральний державний історичний архів України. ф. 2017, оп. 1, спр. 801.

Переписка и сведения об имеющихся в Харьковской губернии памятниках древности – «каменных бабах» // Державний архів Харківської області. ф. 51, оп. 1, спр. 144.

Переписка с Археологической комиссией о найденныхкладах 1908 г. // Державний архів Харківської області. ф. 3, оп. 283, спр. 1017.

Редин Е.К. Музей Изыщных Искусств и Древностей Императорского Харьковского университета (1805-1905) / Е.К. Редин. Харьков: Изд-во университета, 1904. 56 с.

Редин Е.К. Учёная деятельность Историко-Филологического Общества при императорском Харьковском университете за первые 25 лет его существования (1877 – 1902) / Е.К. Редин. Харьков: Печатное Дело, 1904. 63 с.

Сведения об архивах учреждений Харьковской губернии по запросу Московского археологического общества. 1903 г. // Державний архів Харківської області. ф. 51, оп. 1, спр. 183.

Свидетельство П.И.Зайцева выданное Императорской Академией наук 5 мая 1915 г. // Центральний державний історичний архів України. ф. 845, оп. 1, спр. 7.

Харьковский Губ. статистич. комитет. Переписка и сведения о старинных погребках. 1914 г. // Державний архів Харківської області. ф. 51, оп. 1, спр. 249.

Южный край, 1902 г.

REFERENCES

Bagaley D.I., Sumtsov N.F., Buzeskul V.P. Kratkiy ocherk istorii Khar'kovskogo universiteta za pervyye sto let yego sushchestvovaniya (1805-1905) [A brief outline of the history of Kharkov University in the first hundred years of its existence (1805-1905)] / D.I. Bagaley, N.F. Sumtsov, V.P. Buzeskul // Khar'kov: Izd-vo universiteta, 1906. 303 s. [in Russian].

Bol'shaya Sovetskaya Entsiklopediya. [Great Soviet Encyclopedia.] // М. "Sovetskaya Entsiklopediya". 1970. Т. 2. S. 282;

Holubko V., Kacharaba S., Seredyak A. Istorychne kraeyeznavstvo. Navchal'nyy posibnyk. [Historical local lore. Tutorial.] / V. Holubko, S. Kacharaba, A. Seredyak // L'viv: Vydavnychyu tsentr LNU imeni Ivana Franka. 2005. 130 s.

Delo Khar'k. Hor. Upravy 1882 h. ob otkrytyy Muzeya zvyashchnykh yskusstv v hor. Khar'kove. [The case of Kharkov. Gore. Board of 1882 on the opening of the Museum of Fine Arts in the mountains. Kharkiv.] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 45, op. 1, spr. 965.

Kashaba O. Istoryko-krayeznavchi doslidzhennya v Kharkivs'komu universyteti (kin. XIX – poch. XX st.) [Historical and local lore research at Kharkiv University (late XIX - early XX centuries)] / O. Kashaba // Kraysnavstvo. 2009. № 1-2. S. 23-29.

Krasykov M. Z istoriyi vyvchennya Slobozhanshchyny [From the history of studying Slobozhanshchyna] / M. Krasykov // Kraysnavstvo. Litopys ukrayins'kykh kraysnavstiv // Richnyk VII. K., 1995. № 1-4. S.14

Mikheyev V.K., Kudelko S.M. Pro rozvytok istorychnoho kraysnavstva u Kharkivs'komu universyteti [On the development of historical local lore at Kharkiv University] / V.K. Mikheyev, S.M. Kudelko // VIII Vseukrayins'ka naukova konferentsiya – Istorychne kraysnavstvo i kul'tura // Kharkiv : Ridnyy kray, 1997. CH.1. S.13.

Ob arkheolohycheskykh nakhodkakh v hubernyy y perepyska s Arkheolohycheskoyu komysseyu 1907 h. [About archeological finds in the province and correspondence with the Archaeological Commission of 1907] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 3, op. 283, spr. 861.

Ob arkheolohycheskykh nakhodkakh v hubernyy y o proyzvodstve raskopok. 31 maya 1904 h. [About archeological finds in the province and about excavations. May 31, 1904] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 3, op. 283, spr. 582.

Ob arkheolohycheskykh nakhodkakh v Khar'kovskoy hubernyy 1903 h. [On archaeological finds in the Kharkiv province in 1903] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 3, op. 283, spr. 377.

Ob arkheolohycheskykh nakhodkakh v Khar'kovskoy hubernyy 1901 h. [On archaeological finds in the Kharkiv province in 1901] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 3, op. 283, spr. 150.

Ob arkheolohycheskykh nakhodkakh v Khar'kovskoy hubernyy 1902 h. [On archaeological finds in the Kharkiv province in 1902] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 3, op. 283, spr. 241.

Ofitsial'nyye dokumenty po uchrezhdeniyu uchenykh arkhivnykh komissiy i Gubernskikh istoricheskikh

arkhivov. 1900 g. [Official documents on the establishment of scholarly archival commissions and Provincial Historical Archives. 1900] // Tsentral'niy derzhavniy istorichniy arkhiv Ukraїni. f. 2017, op. 1, spr. 801.

Perepiska i svedeniya ob imeyushchikhsya v Khar'kovskoy gubernii pamyatnikakh drevnosti – “kamennykh babakh”. [Correspondence and information about the monuments of antiquity available in the Kharkov province - "stone women".] // Derzhavniy arkhiv Kharkivs'koї oblasti. f. 51, op. 1, spr. 144.

Perepyska s Arkheolohycheskoy komysseyu o naydennykh kladakh 1908 h. [Correspondence with the Archaeological Commission on the found treasures of 1908] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 3, op. 283, spr. 1017.

Redin Ye.K. Muzei Izyashchnykh Iskusstv i Drevnostey Imperatorskogo Khar'kovskogo universiteta (1805-1905) [Museum of Fine Arts and Antiquities of the Imperial Kharkov University (1805-1905)] / Ye.K. Redin. Khar'kov: Izd-vo universiteta, 1904. 56 s.

Redin Ye.K. Uchonaya deyatel'nost' Istoriko-Filologicheskogo Obshchestva pri imperatorskom Khar'kovskom universitete za pervyye 25 let yego sushchestvovaniya (1877 – 1902) [Scientific activity of the Historical and Philological Society at the Imperial Kharkov University in the first 25 years of its existence (1877-1902)] / Ye.K. Redin. Khar'kov: Pechatnoye Delo, 1904. 63 s.

Svedeniya ob arkhyvakh uchrezhdeny Khar'kovskoy hubernyy po zaprosu Moskovskoho arkheolohycheskoho obshchestva. 1903h. [Information on the archives of institutions of the Kharkiv province at the request of the Moscow Archaeological Society. 1903] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 51, op. 1, spr. 183.

Svydetel'stvo P.Y.Zaytseva vydanoe Ymperatorskoy Akademiyey nauk 5 maya 1915 h. [PI Zaitsev's certificate issued by the Imperial Academy of Sciences on May 5, 1915] // Tsentral'nyy derzhavnyy istorichnyy arkhiv Ukrayiny.. f. 845, op. 1, spr. 7.

Khar'kovskyy Hub. statystych. komitet. Perepyska y svedeniya o starynnykh pohrebakh. 1914 h. [Kharkiv Province. statistical committee. Correspondence and information about ancient cellars. 1914] // Derzhavnyy arkhiv Kharkivs'koyi oblasti. f. 51, op. 1, spr. 249.

Yuzhnyy kray, 1902 g. [South edge, 1902].